

GOUDEN SNUIFJES, GEDREVEN ZILVER

OFWEL CADEAUTJES VAN HET STAATSBEWIND

DOOR MR. A.S. NOLST TRENITÉ

Het zijn pronkjuwelen, deze twee gouden snuifdozen, geschonken in 1803. Bovenop en aan de zijkanten zijn zij blauw geëmailleerd. Zij zijn liggend ovaal van vorm, 80 mm lang, 60 mm breed en 26 mm hoog. Elke doos weegt 138 gram. Bovenop het deksel zijn in golvende schrijffletters in elkaar vervlochten de hoofdletters B R, in blinkende kleine roosdiamantjes, als het ware gestrooid door een elegante ijsdanseres. Deze twee letters zijn in een staand ovaal omzoomd door een rand van 48 parels. Binnenin het gouden deksel van de ene doos is een tekst gegraveerd: 'de Bat: Rep: aan Pieter Havelaar. 1802'. Het deksel van de andere doos bevat de zelfde tekst behoudens de naam: 'Jan Havelaar'. Want het waren twee broers Pieter en Jan, aan wie de Bataafsche Republiek deze kostbare snuifdozen ten geschenke gaf voor in 1802 bewezen diensten.

Van geheel andere aard is het uitbundige 26-delige tafelservies, een flitsende waterval van zwierig zilver, waarmee de gedreven patriot en financier I.J.A. Gogel werd vereerd.

Daar moet natuurlijk wel wat tegenover hebben gestaan. Geen overheid is gul met cadeautjes, zeker niet in de krappe jaren na 1795. In dat jaar had de 'Bataafsche Revolutie' plaatsgevonden, had de prins van Oranje de wijk moeten nemen naar het buitenland en waren de bestuurstaken in de steden, de provincies en het land overgenomen door de 'Provisionele Representanten van het Volk'.

De Bataafsche Republiek sloot bij het Haags Verdrag van 16 mei 1795 weliswaar een bondgenootschap met Frankrijk, maar moest zich wel verplichten tot brandschattingachtige 'herstelbetalingen' van f 100 miljoen, tot het onderhoud van circa 25000 man Franse troepen die hier te lande werden gelegerd en verder tot betaling van allerhande oorlogsuitgaven waarmee Napoleon voortdurend kwam aanzetten. Tot overmaat van ramp had de blokkade van het continent door Engeland, waarmee Frankrijk sinds 1793 in oorlog was, onze handel over zee vrijwel lamgelegd.

Onze staatsfinanciën verkeerden daardoor in een deplorabele

70. De aan Pieter Havelaar geschonken gouden snuifdoos; boven: de gesloten doos, onder: geopende doos met aan de binnenzijde gegraveerd deksel. Historisch Museum Rotterdam. Foto Han van Senus.

staat. In januari en juni 1798 deden radicale groeperingen uit de volksvertegenwoordiging krachtige pogingen de financiële eenwording van het land te forceren en een nieuwe grondwet te doen afkondigen, doch in september 1801 deed een volgende staatsgreep de stappen naar unificatie van bestuur inclusief financiën teniet.

In latere jaren zullen nog R.J. Schimmelpenninck, Lodewijk Napoleon en de Inlijving volgen, maar dat voert ons verre heen over de jaren 1802-1804 waartoe dit verhaal zich beperkt¹).

Krachtens de grondwet van 1801 stond aan het hoofd van de staat een Staatsbewind van twaalf personen. Dit Staatsbewind benoemde het Wetgevend Lichaam, een soort parlement, maar was daaraan geen verantwoording schuldig. Onder het Staatsbewind hing een aantal colleges of ministeries. Het Staatsbewind oefende een autoritair, inspraakloos gezag uit, wat wel het voordeel had dat het zonodig ijlings beslissingen kon nemen. Iedereen zat vlak bij elkaar in Den Haag. De dagelijkse bestuurswerkzaamheden bleven echter, sterk gedecentraliseerd, de taak van de gewestelijke en lokale autoriteiten. Als los zand hingen de Nederlanden aan elkaar. Dat zou tot aan de Inlijving zo blijven.

Aan het hoofd van het ministerie van Financiën stonden de Thesaurier-Generaal en Raden. Zij werden via het Staatsbewind maar ook wel rechtstreeks geconfronteerd met de exorbitante Franse eisen en moesten maar zien hoe ze de openbare financiën in de hand hielden. Het deficit stijgt onrustbarend. Op 4 februari 1802 komt Financiën met voorstellen voor wat wij een staatslening zouden noemen, in de vorm van een Vrijwillige Negotiatie. Niet de eerste, overigens, maar wel met aantrekkelijke condities.

In een uitvoerige brief van deze datum²) aan het Staatsbewind en het Wetgevend Lichaam van het Bataafsche Gemeenebest doen Thesaurier-generaal en Raden van Financiën het voorstel om niet, zoals al eerder was geschied, een zware onvrijwillige heffing op Bezittingen (vermogen) en Inkomsten op te leggen, doch een Vrijwillige Negotiatie, met een looptijd van acht jaar, jaarlijks voor eenachtste losbaar, ten belope van f 30.000.000 tegen vijf procent, met daaraan verbonden een loterij met f 12.000.000 aan prijzen. De loterij was een lokkertje: wie voor f 1000 of f 500 of f 250 inschreef ontving gratis een heel, half of kwart lot. En als men zijn inschrijving ook nog meteen betaalde, kreeg men een korting. Naast deze loterijlening stelde Financiën voor de zoveelste keer voor om over te gaan tot een lichte achtjarige heffing telkens van

een half procent 's jaars op bezittingen en twee procent op inkomsten. Dit was een VB- en IB- heffing over de komende acht jaren, bestemd voor rente en aflossing der staatsschuld. De inschrijvers in de Vrijwillige Negotiatie zouden desgewenst hun inschrijvingsbedrag mogen voldoen met wat zij verplicht zouden moeten betalen uit hoofde van die onvrijwillige achtjarige heffing.

Het zeer besluitvaardige Staatsbewind beslist al op 10 februari 1802 overeenkomstig de voorstellen van Financiën. Publicatie vindt de volgende dag, 11 februari 1802, plaats³). Men kan dan ook vrijwel meteen bij de plaatselijke Ontvangers inschrijven in de Vrijwillige Negotiatie.

Ook de Rotterdamse koopman en kassier Jan Havelaar sr. schreef hierop in. In zijn kasboek, opgedolven uit de zware originele 18de eeuwse geldkist van de firma Havelaar⁴), heeft hij op 8 maart 1802 ingeboekt: 'Rekening van Obligatien aan Cassa voor hetgeen ick aan den Ontvanger Dreux heb betaald wegens de Negotiatie van dertig millioene waarvoor ick heb gekregen een Recepis van f 1000, Nr 1687 à 98 PrCto en een lot No 20048: f 980,-'. Hij kreeg dus twee procent korting wegens de contante betaling en voorts een heel lot.

De loterijlening werd ver overtekend. Het aanvankelijk bedrag van f 30 miljoen werd bij besluit van 3 mei 1802 door het Staatsbewind met f 3 miljoen verhoogd tot f 33 miljoen. In totaal was tenslotte geadmitteerd f 32.867.000 en aan loten uitgegeven f 13.142.800. Het obligo van de staat kwam aldus uit op ruim f 46 miljoen. Aflossing leek problemen te gaan opleveren, mede gelet op de in voorafgaande jaren ontstane staatsschuld. Tegenover begrotingen van f 71 miljoen (1801) en f 66 miljoen (1802) stond een jaarlijkse belastingopbrengst van slechts f 30 miljoen⁵).

Wat kon worden gedaan om die overtekening te ondervangen? Thesaurier-generaal en Raden komen op 26 februari 1802 in spoedberaad bijeen. Nog meteen op diezelfde dag gaat er een brandbrief uit aan het Staatsbewind. De inschrijvingen op de Vrijwillige Negotiatie dd. 11 februari jl. zijn zozeer uit de hand gelopen en de verwachtingen te boven gegaan, met veel contante betalingen, dat er een acuut tekort aan 'numerair' (= gemunt geld) is ontstaan. Wissels dreigen niet meer te worden gehonoreerd. Dat kon het land zich met zijn internationale handelsbelangen niet veroorloven. Vooral de graan- en houthandel met de Baltische landen en Rusland dreigde spaak te lopen indien wisselmarkt en accept-

crediet zouden stagneren. Dit schrijft Financiën aan het Staatsbewind⁶):

'De veelvuldige Inschrijvingen in de Vrijwillige Negotiatie van 11 dezer, te Amsterdam geschiedende, en vooral de aanzienlijke fournissementen bij anticipatie, op een en hetzelfde tijdstip in deze Negotiatie aldaar gedaan wordenden, hebben nadelige gevolgen voor 's Lands en particulier crediet meegebracht. Die moeten worden voorkomen of zoo min mogelijk schadelijk te doen worden.

.....
De toeloop tot deze Negotiatie is bovenmatig. Alleen al te Amsterdam is de als maximum vastgestelde som van f 30 miljoen guldens overschreden, beloopende nu al f 30.407.750.

.....
Ontzettende tijdingen wegens de gevolgen dezer overdreven Inschrijvingen komen dagelijks bij ons binnen. Het Vaderland bevindt zich tegenover zijn commercieerende ingezetenen en het Publiek Crediet in een hachelijke positie. Reeds hadden wij voorzien dat de drift om in de anticipatie met comptanten deel te nemen een zeer uitlokkende prikkel zoude vinden in de 2% procent korting, daarenboven de overige reeds zoo aanmerkelijke voordelen die de Negotiatie opleverde geaccrocheerd.

.....
Daardoor zijn aanzienlijke sommen uit de circulatie genomen, met als gevolg een verderfelijke stagnatie in de omloop van het geld. Dat heeft weer rentestijgingen tot gevolg gehad.

.....
Allemaal voorbeelden van de Tuimelgeest welke te Amsterdam heerst en natuurlijk is gevolgd door de daling van het bankgeld tot op 94½%. Tevens is er een daling ontstaan van alle Effecten en een complete stilstand van allen Waaren Handel.

Dit is een aaklig Tafreel dat wij U moeten schetzen.

.....
Er moet door geheime Operatien, voornamelijk op de Escompto, gezorgd worden dat particulieren en kleine handelshuizen niet failliet gaan. Het escompteeren van het wisselpapier is zulk een essentiele eis tot de activiteiten der commercie dat zonder dezelve deze laatste niet kan blijven bestaan. Nodig is de geheime Operatie, zoals in 1799 de Agent der Financie deed, namelijk het zwervend wisselpapier op te nemen en te escompteeren, en tevens zodanig genoegzaam te influenceeren op den interest dat deze daardoor langzamerhand tot zijn gewone en aan de omstandigheden berekende waarde wordt teruggebracht.'

En dan stellen zij voor, ter handhaving van het 's lands en particulier crediet, om aan Financiën f 1 miljoen ter tijdelijke beschikking te stellen. Daarmee kon dan worden gehandeld zoals ook al in 1799 was gedaan. Korte tijd nadien zal dit bedrag met een veel-

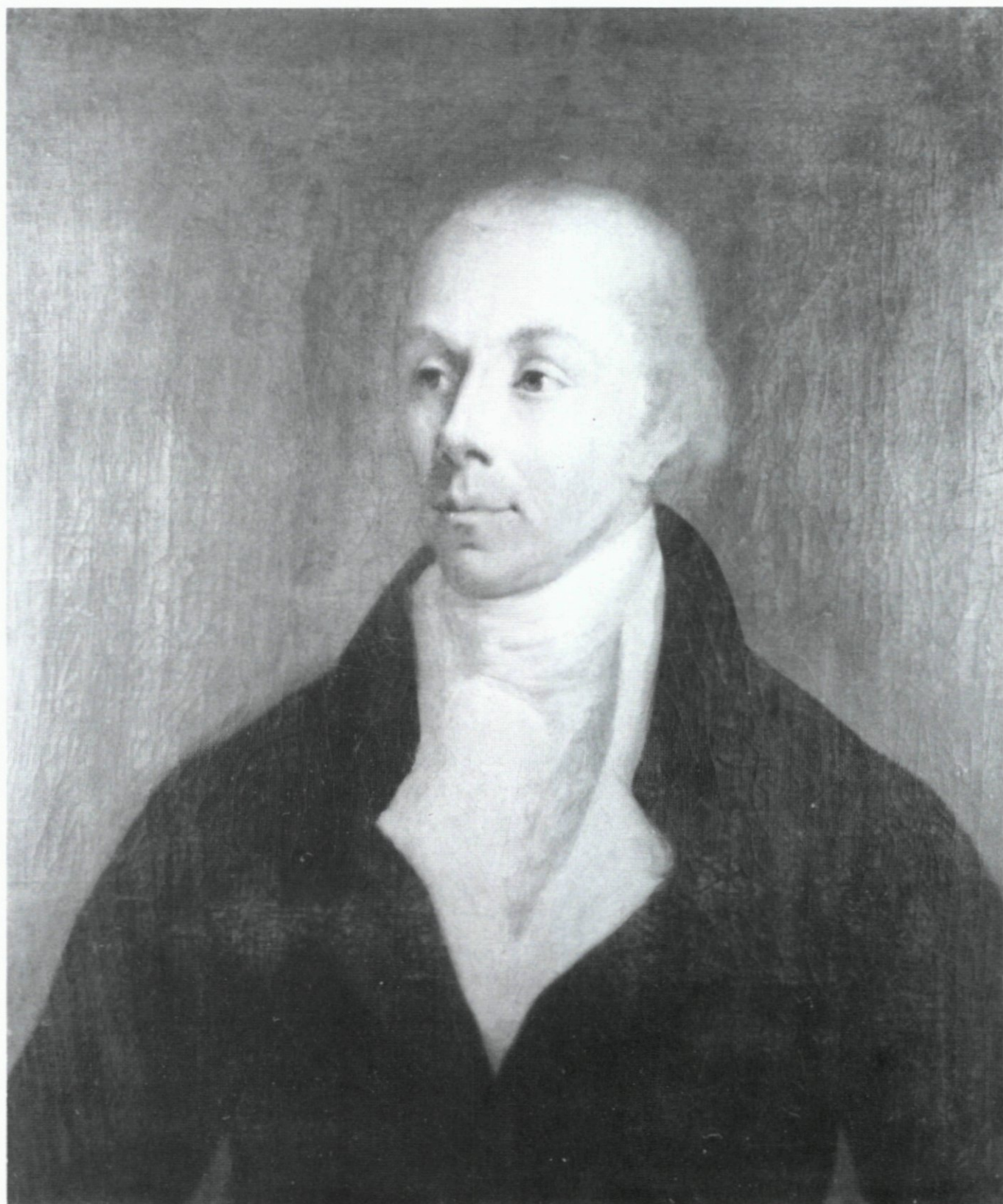
voud worden verhoogd.

Het Staatsbewind besluit conform, nog op diezelfde 26 februari 1802. Dat leidt ertoe dat als het ware wordt 'geplunderd' - tijdelijk, overigens - de kas van de Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen, een soort ministerie voor de Oost- en Voorindische koloniën, te Amsterdam. In de hoofdstad werd de vroegere Agent van Financie I.J.A. Gogel ingeschakeld. Gogel⁷⁾, een financieel genie, woonde in Amsterdam sinds zijn aftreden in 1801 als Agent van Financie en hield zich bezig met allerhande financiële zaken.

In de Maasstad had omstreeks 1754 Jan Havelaar de kassiersfirma J. Havelaar opgericht. In 1781 komt zijn zoon Jan jr. in de onderneming, die sindsdien Firma Jan Havelaar en Zoon heet. In 1793 wordt ook zoon Pieter firmant⁸⁾. De firma heeft zich dan ontwikkeld tot een der vooraanstaande kassiersbedrijven in de stad. Met de autoriteiten in Den Haag bestaan goede contacten. 'Dat gaat goed mis als we blijven stilzitten', moeten de broers Havelaar hebben gedacht toen zij eind februari 1802 merkten hoe de geldschaarste het betalingsverkeer en daarmee de handel dreigde lam te leggen. Dichtbij hun kantoor op de Boompjes bevond zich de Raad der Marine, met een steeds redelijk gevulde kas voor scheepsreparaties en uitbetaling van gages. De firma kwam op het idee om met van de Marine te lenen contant geld wissels te disconteren, teneinde daardoor de markt die liquiditeit te bieden die door de onverwachte overtekening van de lening ernstig was aangetast. Die overtekening was het effect van de mogelijkheid om direct in contanten vol te storten. Dat was vanwege de geboden korting kennelijk aantrekkelijk voor velen met een ruime kas. De Rotterdamse kassier heeft met zijn plan terecht voorzien dat de handel aldus zou weten dat men in deze tijden van wisselproblemen en weinig cash kon aankloppen bij de firma Havelaar. Het familierelaas⁴⁾ schetst de gang van zaken:

'In den jare 1793 associeerde Ian Havelaar zich met zijnen broeder Pieter Havelaar als Makelaars en Kassiers en dreven hunne zaken met voordeel en genoegen.

In den jare 1802 was er eene algemeene schaarsheid van Contant geld in ons land, veroorzaakt door eene negotiatie door het 's Landsbestuur gedaan, met eene groote premie voor diegene die contant betaalde en waardoor in korten tijd interessante sommen in 's Lands schatkist kwamen, maar ook geen contanten in omloop waren, hetgeen in Amsterdam en Rotterdam bijkans allen handel stremde. Een of ander middel diende in het

71. *Portret va Jan Havelaar Jr. (1758-1812). Foto Iconographisch Bureau, Den Haag.*

72. Portret van Pieter Havelaar (1763-1843) door J. Daiwaille naar C. Cels. Foto Iconographisch Bureau, Den Haag.

werk gesteld te worden om daarin eenig redres te hebben en zij vonden een plan daartoe uit, waarmede Ian naar Den Haag naar het Uitvoerend Bewind ging en zijn plan daar voorstelde. 's Lands Vaderen vonden het goed en stelden hem een somma van vijfmaal honderd duizend guldens ter hand en wat later nogmaals tweehonderd vijftig duizend guldens, om daarmede te handelen zoodanig als hij en zijn broeder Pieter zouden meenen het beste te zijn om het uit- en inwendig crediet te handhaven.'

Inderdaad besluit Financiën naast Gogel in Amsterdam nu ook de firma Havelaar in Rotterdam in te schakelen. Dat gebeurt binnen enkele dagen - wat een benijdenswaardige besluitvaardigheid! - want op gezag van het Staatsbewind wordt f 500.000 ter beschikking van Havelaar gesteld met als doel 'het openen eener Escompto-circulatie'. In het ook toen al omslachtig en in-keurig jargon van die tijd luidt het Besluit⁹⁾ van het Staatsbewind dd. 2 maart 1802:

1) Den Raad der Marine aan te schrijven en te autoriseren, zoals geschiedt bij dezen, om JAN HAVELAAR EN ZOON, kooplieden te Rotterdam, ten spoedigste te doen betalen VIJF MAAL HONDERD DUIZEND GULDENS, en zulks bij wijze van leening, om in de loop van de eerste zes maanden dezes Jaars te worden gerembourseerd.

2) de bij het eerdere lid vermelde somma van vijf maal honderd duizend guldens te stellen ter dispositie van voormelde JAN HAVELAAR EN ZOON, zoals te hunnen dispositie gesteld worden bij dezen, teneinde daarvan als zodanig emploij te maken, als zij, tot maintien van het 's Lands en particulier crediet, in het tegenwoordig tijdsgewrigt, het meest geschikt en raadzaam zullen oordelen, doende daarvan ter zijner tijd rekening en verantwoording aan het Staatsbewind, onder korting van zodanige kosten, courtage en Provisien als op de te doene operatien zullen lopen.

Havelaar kan dus met f 500.000 aan de slag. Dit bedrag wordt bij besluit van het Staatsbewind dd. 1 april 1802 nog eens met f 250.000 verhoogd¹⁰⁾. Havelaar kreeg aldus in totaal de beschikking over 7½ ton. Dat kwam allemaal uit de kas van de Marine te Rotterdam. Al na enige maanden blijkt de geldcirculatie zich aardig te hebben hersteld, zowel door externe oorzaken als door de bemoeiingen van Gogel en Havelaar. Reeds in juli 1802 vraagt Financiën aan het Staatsbewind goed te keuren dat de gelden, aan Havelaar ter beschikking gesteld, worden teruggevraagd, inclusief de behaalde winst en natuurlijk een nauwgezette Rekening en Verantwoording. Financiën schrijft op 7 juli 1802 aan het Staatsbewind¹¹⁾:

Burgers Bewindslieden!

De Thesaurier-Generaal heeft onze Vergadering indertijd ouverture gegeven dat Uwlieder Bewind had goedgevonden bij zekere secreete Besluiten dd. 2 maart en 1 april j.l., den Raad der Marine te gelasten om de sommen van f 500.000 en f 250.000 bij forme van leening ter dispositie te stellen van de burgers J. HAVELAAR EN ZOON te Rotterdam, en zulks teneinde dezelve penningen, door het openen eener Escompto-circulatie, te doen dienen tot vernietiging of vermindering der funeste gevolgen, uit de veelvoudige Inschrijvingen in de jongst gearresteerde Vrijwillige Negotiatie en de daardoor gestremde omloop van het Numerair, ook daar ter stede geresulteerd. Daar nu deze schadelijke gevolgen door een genoegzaam herstel zoowel van 's Lands als van het particulier crediet sinds eenige tijd gelukkiglijk hebben opgehouden te bestaan en derhalven het oogmerk, met deze Operatie gebuteerd, geacht moet worden bereikt te zijn; - daar ook behalve dit, de voorgeschreeven sommen aan de Kas der Marine, welke wij anders langs eenen anderen weg actueel zouden moeten subsidieeren, wederom zullen behooren te worden gerembourseerd, - neemen wij eerbiediglijk vrijheid Ulieden in consideratie te geven om opgemelde burgers HAVELAAR EN ZOON aan te schrijven of door ons te doen aanschrijven, deze Operatie niet verder te continueeren, en dezelve, op ontvangst van uwlieder of onze aanschrijving, te sluiten.

Daarna volgt een verzoek de batige saldi, door Gogel en Havelaar verkregen, te laten vloeien in het buitengewone Fonds ter vermindering en aflossing der Nationale Schuld - en dus niet in de Staatskas bij de Algemene Middelen -. Tekenend is wat er verder bij staat: 'dat geen andere verantwoording dier saldi mogelijk is omdat dan het geheim van deze salutare manoeuvres algemeen bekend zou worden'. En dat mocht vooral niet gebeuren, want dan zou blijken dat de overheid de Vrijwillige Negotiatie op voor de staatskas veel te ongunstige condities had uitgegeven en dat er heel wat 'stiekems' nodig was geweest om die nadelen te redresseren.

Het Staatsbewind vindt het allemaal best. Financiën bericht dan op 15 juli 1802 aan Havelaar dat de gelden moeten worden gerestitueerd en de escompto-operaties dienen te worden afgerekend. Dat gebeurt prompt, zij het niet voor de volle som, want Havelaar laat op 8 september 1802 weten dat de firma 'reeds eenige tijd eene aanzienlijke som disponibel had gehad, doch dat de Ontvanger der Marine, Bloijs van Treslong, tot nu toe uitgesteld heeft dezelve over te nemen uit hoofde van gebrek aan eene genoegzame bewaarplaats'! Maar medio december 1802 is alles terugbetaald en afgerekend¹²).

Natuurlijk moet die afrekening ook nog formeel zijn beslag krijgen. Het betreft hier immers geld van de gemeenschap, door de

73. Portret van I.J.A. Gogel (1765-1821). Detail van schilderij van Van Bree. Foto Rijksmuseum Amsterdam.

burgers bijeengebracht. Op 5 januari 1803 stuurt de firma Havelaar haar Rekening van Ontvang en Uitgave aan Thesaurier-generaal en Raden, die op 10 januari besluiten dat de griffier dat stuk zal examineren¹³). Dat doet griffier Elias Canneman met gezwinde spoed, want reeds in de vergadering van 14 februari 1803 wordt de Rekening formeel goedgekeurd, met dank kennis genomen van het batig saldo van 19.538 gulden en 13 stuivers (f 19.538:13:-) en een Acte van Approbatie en Décharge¹⁴) opgesteld die eindigt in hoffelijke plechtstatigheid:

'Approbeeren bij deeze volkomenlijk de verrichtingen door dezelve burgers Havelaar en Zoon ter voorschreven zaake gedaan en dechargeeren hun volledig deswege; betuigende voorts de Thesaurier-generaal en Raaden voornoemd aan dezelve burgers hiermede in naam van het Staatsbewind deszelfs erkentenis voor de gedaane moeiten, aangewende devoiren en gewigtige diensten, door hun te deezer zaake met evenveel belangeloosheid als prudentie aan het Vaderland bewezen'.

Ook Gogel had intussen niet stilgezeten. Hem was een aanmerkelijk groter bedrag ter beschikking gesteld, in totaal f 5.000.000,- teneinde daarmee in het financiële centrum Amsterdam escompto-operaties te verrichten. Dat was ook hem gelukt, want dat had een batig saldo van f 79.796:7:8 opgeleverd, dus bijna 80 mille. De briljante en vooral inventieve financier Gogel heeft zich in de perioden dat hij niet in overheidsdienst was vaak op verzoek van de staat ten behoeve van de publieke zaak verdienstelijk gemaakt.

Zowel de gebroeders Jan en Pieter Havelaar als Gogel hebben hun bemoeiingen terzake van de Vrijwillige Negotiatie van 1802 gratis en belangeloos verricht. Thesaurier-generaal Jan Arend de Vos van Steenwijk en de raden, onder wie Appellius en Van de Kastele, vinden dat een geschenk op zijn plaats is. In hun voorstel dd. 9 juni 1803¹⁵) aan het Staatsbewind, dat het toch wel even goed moet vinden, vertellen zij eerst omstandig wat Havelaar en Gogel hebben gedaan. Door hun operaties zijn 'de funeste gevolgen van de overmaatige inschrijvingen in de Vrijwillige Negotiatie Anno 1802 in derzelve loop gestuit en is de totaale ruïne van een aantal belangrijke Huizen van Commercie voorkomen'. En dat alles ook nog met een fraai netto resultaat. Tenslotte vraagt Financiën goedkeuring om de belangeloosheid met enige welgekozen cadeaus te vergelden. Dat gaat dan aldus:

'En het is hierom dat wij Ulieden verzoeken ons te autoriseeren om uit de penningen voorhanden in de Kasse van het Fonds van Mortificatie (als waarin voorschrevene baatige saldo's ingevolge van Uwlieder autorisatien

vervat bij secreete Besluiten van 1 april en 12 Julij, beiden des voorleden jaars, zijn overgestort) ten behoeve van de burger GOGEL te doen vervaardigen eenig Zilver Werk ter waarde van f 2500 à f 3000, en ten behoeve van ieder der Associé's van 't Huis van HAVELAAR EN ZOON (zoo wij meenen in twee leden bestaande) een Gouden Tabatière, ter waarde van om en bij de f 500 ieder, met verdere autorisatie om dezelve cadeau's, als een bewijs van Uwl. goedkeuring over en erkentenis voor derzelve aangevande moeiten, ter hand te stellen, onder geleide eener Missive, in gepaste termen vervat'.

Gogel wordt nog even speciaal in het zonnetje gezet:

'Ons vleijende dat uwlieder Bewind geene zwaarigheden zal vinden in deezen onzer voordragt te agreëren, zullen wij alleen nog ten aanzien van het beloop des geschenks, aan den burger Gogel aan te bieden, remarqueeren dat dezelve, behalven met den aankoop van circa 19 tonnen gouds aan 5 percents receptissen en rescriptien, nog in den voorleedenen jaare gechargeerd is geweest met de executie van bijna alle de secreete Operatien in Amsterdam geentameerd, in alle welke hij werkzaam is geweest met dezelfde desinteresse als in die welke speciaal het onderwerp van deezen voordragt uitmaakten, en voor alle welke dan ook geene andere belooning is uitteenden'.

Alsof men niets anders heeft te doen besluit het Staatsbewind al op 20 juni 1803 overeenkomstig het voorstel van Financiën en twee dagen nadien worden in de vergadering van Thesaurier-generaal en Raden¹⁶⁾ de raad Van de Kastele en griffier Canneman aangewezen om voor de cadeautjes aan Havelaar en Gogel te zorgen. Er moet ook een 'concept Missive ten geleide derzelve' worden gemaakt, die zoals wij zagen 'in gepaste termen vervat' moet zijn.

Wij zien voor ons geestesoog die twee heren door Den Haag lopen of zich per koets laten rijden naar enige goud- en zilversmeden, die naar men mag hopen verheugd en zeer vereerd de opdrachten aanvaarden. De geschenken voor de broers Havelaar zijn het eerste klaar. Ter vergadering van 11 oktober 1803 is het 'pakjesdag': Van de Kastele en Canneman 'hebben ter provisioneele en gedeeltelijke voldoening aan opgemelde autorisatie ter tafel der vergadering geexhibeerd twee gouden tabatières, op hunnen last vervaardigd en geschikt ten geschenke voor evengenoemde Associés' der firma Havelaar. Het geschenk voor Gogel had meer om het lijf en was nog niet gereed. Tevens ligt de tekst ter tafel van de begeleidende Missive aan de 'Medeburgers' Havelaar, gedateerd 15 oktober 1803¹⁷⁾:

N 8
Buitengewoon
Secret

Den Haag, den 15den October 1803

De Thesaurier-Generaal en Raaden van
Financiën der Bataafsche Republiek
aan
De Burgers J. Havelaar & Zoon
te Rotterdam

Medeburgers!

Het Staatsbewind der Bataafsche Republiek, met bijzondere goedkeuring in aanmerking genomen hebbende de door Uwlieder aangewende moeite en betoonde belangeloosheid bij de Operatiën ten voorleedene jaare te Rotterdam tot herstel van 's Lands en Particulier Crediet en speciaal tot de terugbrenging van den Prijs der Discompto op den gewoonen Cours, zo gelukkig door Ulieden gedirigeerd en geëffectueerd, heeft ons met den aangenamen Last gechargeerd om de gevoelens der Erkentelijkheid van 't Gouvernement met een daadelijk blijk, hetwelk daarvan tot eene blijvende herinnering strekken kan, aan Ulieden over te brengen.

Wij kwijten ons hiervan met het genoeg, 't welk gepaard gaat met de bewustheid van een waare Verdiensten hulde te doen; ons vleyende dat de gouden Tabatières, welken wij ingevolge van dezen last Ulieden aanbieden, in dit oogpunt beschouwd bij Ulieden een waarde zullen hebben, tot welke alleen de bewustheid Uwer belangeloosheid en de verzekering van de goedkeuring van 't Gouvernement dezelve verheffen kunnen, terwijl wij in deeze verwachting ons noemen met wensch en verzekering van U

Heil en Achtung!

Thesaurier-Generaal en Raaden
voornoemd

(get) J.H. Appelius jr

Ter ordonnantie van Dezelve

(get) Canneman

De heren Van de Kastele en Canneman hebben de twee snuifdo-

zen besteld en laten graveren bij de Haagse zilversmid Christoffel Gotfried Hagen¹⁸), die toen woonde en werkte in de Venestraat Wzijde. Later verhuisde hij naar het Buitenhof Wzijde. Hij importeerde deze snuifdozen uit Frankrijk. De maker is onbekend; het meesterteken (le poinçon) op deze tabaquière - later geworden tot tabatière - is vrijwel onleesbaar en niet meer met zekerheid te ontcijferen. In Frankrijk was het genieten van een snuifje tabak al ontstaan tijdens de regering van Lodewijk XIV, die zelf overigens van tabak niets moest hebben. Tot ver in de vorige eeuw hebben Franse goudsmiden uitgumt en zich uitgeleefd in de vervaardiging van betaalbare tot vrijwel onbetaalbare gouden snuifdozen¹⁹).

Jan en Pieter Havelaar moeten verguld zijn geweest met hun cadeaus, de twee op de binnenin gegraveerde initialen na identieke gouden snuifdozen. Dat valt op te maken uit het hierboven reeds geciteerde familierelaas⁴) dat aansluitend eindigt:

'In welke handelingen zij zoo gelukkig zijn geslaagd dat zij negen maanden daarna hunne rekening en verantwoording hebben gedaan aan den Lande met een batig slot van ruim f 19.000. En nadat alle hunne daden waren goedgekeurd zijn zij, daar zij niets voor hunne moeite wilden rekenen, beiden beloond geworden met een gouden Snuifdoos met Paarlen en Brillianten omzet, en een Getuigschrift voor hen, Een van nog meerdere waarde dan gemelde Snuifdoozen'.

Voor de twee dozen voor Havelaar heeft men de begroting nauwelijks overschreden. Hagen bracht daarvoor in totaal f 1071:81 in rekening. Dat werd accoord bevonden, 'zijnde de uitgifte van voorschreevene penningen staande de vergadering geëffectueerd en daarvan in het Kasboek behoorlijke annotatie gesteld'²⁰). Een goede boekhouder is nooit weg! De aan Pieter Havelaar geschonken doos is zodanig gaaf dat hij stellig nooit snuifjes daaruit heeft genomen. Het pronkstuk is in rechtstreekse lijn in de familie gebleven. Het Historisch Museum in Rotterdam heeft Pieters snuifdoos eerst in bruikleen en tenslotte ten geschenke gekregen²¹). De huidige verblijfplaats van de aan Jan Havelaar jr. geschonken snuifdoos, die eveneens aan een museum in bruikleen werd gegeven, is onbekend; wellicht wordt die doos na dit artikel teruggevonden.

Dat het nog tot mei 1804 zou duren voordat Gogel zijn geschenk in ontvangst mocht nemen is begrijpelijk wanneer men weet dat het bestond uit 26 stuks zilver, vormende een werkelijk wondermooi tafelservies²²). Alleen al de soezenmand, de kastanjevazen

en de uitwaaierende kandelabers geven het een vorstelijke aanblik. De maker was de Haagse zilversmid François Marcus Simons²³), die het blijkens de jaarletters in 1803 en 1804 heeft gemaakt. Hij moet er máánden gedreven op hebben gezwoegd. Voor dit even fraaie als tijdrovende karwei bedroeg de rekening van Simons slechts f 3394:10. Over het in onze ogen bescheiden excedent van f 394,- boven de gevoteerde f 3000,- schrijven Thesaurier-generaal en Raden een gemakelijke brief aan het Staatsbewind. Het is er weliswaar ver overheen, maar de stukken zilver zijn 'zoo keurig bewerkt' en Gogels verdiensten zijn zo onzegbaar groot dat zij vertrouwen dat het Staatsbewind er toch maar mee zal instemmen. Naar onze maatstaven een beuzelarij; en het Staatsbewind maakt geen problemen. Het servies dat al 'ter vergadering geexhibeerd' was kon moeilijk naar Simons worden teruggestuurd en men was Gogel zoveel dank verschuldigd voor al zijn aan den lande bewezen diensten dat dit prachtige cadeau er echt wel af kon en hem van harte werd gegund. Het is hem overhandigd door de Geheimeklerk Van Elsbroek, wederom met een Missive, in gepaste bewoordingen vervat²⁴). Mutatis mutandis was die brief gelijkloidend aan de hiervoor geciteerde missive aan de broers Havelaar, zij het nu ondertekend voor Canneman names de Vos van Steenwijk.

Gogel heeft nog 17 jaren naar het servies kunnen kijken, vooral in zijn laatste levensjaren die hij sleet in zijn ruime huis in Overveen. Zijn nazaten hebben de 26 onderdelen zorgvuldig bij elkaar bewaard. Gogels achterkleinzoon Willem Simon Burger²⁵), cargadoor eerst te Rotterdam, later te Antwerpen, legateert bij zijn op 25 augustus 1931 door zijn achterneef mr. G.H. Lambert, notaris te Rotterdam, verleden testament het portret in olieverf van zijn overgrootvader I.J.A. Gogel en diens zilveren Tafelservies in houten kist²⁶) aan het Rijksmuseum te Amsterdam. Daar is dit alles na zijn overlijden in 1933 beland en tot op de huidige dag te bewonderen.

Staatsleningen zijn tot routine geworden. Behalve onder beroepsfinanciers geven zij zelden aanleiding tot anecdotes en nog minder resulteren ze in cadeautjes die uiteindelijk in musea terecht komen en zo nog een groot publiek bereiken.

De Vrijwillige Negotiatie van februari 1802 vormt daarop een welkome uitzondering. En Havelaar en Gogel, die goud en zilver wonnen, konden terugzien op een zaak die zij heel toepasselijk hadden gedaan 'met voordeel en genoeg'.

NOTEN

ARA = Algemeen Rijksarchief
GAG = Gemeentearchief 's-Gravenhage
NAGN = Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden

Met vriendelijke dank aan mevrouw dr. J.M.F. Fritschy, mevrouw drs. N.I. Schadee, mr. J.B. Elvers, drs. R.J. Baarsen, drs. J.R. de Lorm, M.D. Haga en mr. M.C. van der Burcht van Lichtenbergh voor hun constructieve opmerkingen en aan het onvolprezen ARA.

1) Zie over de historie 1795-1807 o.a. H.T. Colenbrander, *De Bataafse Republiek*, Amsterdam 1908; P.J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, deel IV, Leiden 1923-1926; Simon Schama, *Patriots and Liberators*, New York/London 1977; id., *Patriotten en Bevrijders*, Amsterdam 1989; C.H.E. de Wit, *De Noordelijke Nederlanden in de Bataafse en Franse tijd 1795-1813* in NAGN deel 11, Bussum 1983; J.M.F. (Wantje) Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, Den Haag 1988.

2) ARA, Archiefboek 2.01.21, Financiën 1795-1813, Secreete Notulen, inv. nr. 395.

3) Publicatie Staatsdrukkerij in ARA, 2.24.48, privé-archief S. Dassevael, rode nr. 35, inlegmap 233.

4) Kasboek, geldkist en documenten in Familie-archief Havelaar dat zich in particulier bezit bevindt.

5) F.N. Sickenga, *Geschiedenis der Nederlandsche Belastingen*, Amsterdam 1865, 79-80.

6) ARA, 2.01.21, Financiën 1795-1813, Buitengewoon Secreete Notulen en uitg. Brieven, inv. nr. 399, 12-24.

7) Isaac Jan Alexander Gogel, geboren te Vught op 10 december 1765, overleden te Overveen op 13 juni 1821; maart 1798-september 1801: Agent van Financie; mei 1805: Secretaris van Staat voor de Financiën onder R.J. Schimmelpenninck; van juni 1806 af Minister van Financiën onder Lodewijk Napoleon tot eigen ontslagneming in april 1809. Na inlijving in 1810 door keizer Napoleon benoemd tot Intendant-generaal der Financiën en Schatkist in Holland, tot de Omwenteling in 1813. Weigert ministerschap onder koning Willem I. Woont tot zijn dood te Overveen als eigenaar van de door hem overgenomen blauwselfabriek van J.M. Reese. Zie o.a. Van der Aa, *Biogr. Woordenboek* deel 3, Haarlem 1862, 81; Molhuysen c.s., *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek* deel VII, Leiden 1927, kol. 480-482; J.A. Sillem, *De politieke en staathuishoudkundige werkzaamheden van I.J.A. Gogel*, Amsterdam 1864; L.G.J. Verberne, *Gogel en de Uniteit*, oratie Nijmegen 1948, 3-30; Simon Schama, *op. cit.* (Zie noot 1), met name Nederlandse tekst 606-609 en 742-744, Engelse tekst 521-524 en 643-645.

8) Jan Havelaar sr.: 12 april 1725 - 10 augustus 1805. Jan Havelaar jr.: 23 juli 1758 - 12 februari 1812. Pieter Havelaar: 26 september 1763 - 3 januari 1843. (Ned. Patriciaat deel 15, 1925, 148 en 163.)

9) ARA, 2.01.01, Staatsbewind, Secreete Minuut Notulen, inv. nr. 409, Besluit 2-3-1802, letter D.

10) ARA, 2.01.01, Staatsbewind, id., inv. nr. 410, Besluit 1-4-1802, letter E.

11) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, 249-251.

12) Exemplaren der in tweevoud opgemaakte Quitantiën zijn gedeponeerd in het Buitengewoon Secret Archief van Financiën. Zie Vergaderingen 9 sept., 30 sept., 4 okt. en 14 dec. 1802; ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, 302-303, 321-322, 328-329 en 375-376.

13) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, 6-7 (begin 1803).

14) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, 42-55.

15) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, 190-193

16) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, 204-205 punt 16.

17) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, inv. nr. 399, z.p.

18) Geboren te Herrenalp (Schwarzwald) in 1739, overleden te Den Haag op 11 december 1816 (overlijdensacte 12 december 1816). Voet-van Gelder, *Merken van Haagsche Goud- en Zilversmeden*, Den Haag 1941, 61. Zijn oorspronkelijke naam: Christoph Gottfried Haagen; GAG.

19) Catalogi snuifdozen Louvre (H. Nocq/C. Dreyfus) en Musée Cognacq-Jay (E. Jonas), beiden Paris 1930; Clare le Corbeiller, *Snuff-boxes in Europe and America 1730-1830*, New York 1966; Silviane Humair, 'Tabatières', in *Le Figaro* 16-05-1981; Serge Grandjean, *Tabatières, boîtes et étuis des collections du Musée du Louvre*, Paris 1981; Sotheby, veilingen London 14-10-1963 (coll. René Fribourg) en Genève 15-05-1990 (coll. British Rail Pension Fund); A. Kenneth Snowman, *18th Century Goldboxes of Europe*, London 1990².

20) ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, Vergad. Th-G en Raden 26-10-1803, inv. nr. 399, z.p.

21) Schenking S.E. Nolst Trenité-Havelaar, december 1986; inv. nr. 6001.

22) Tafelservies bestaande uit: een soezenmand, een paar kastanjevazen, een paar suikerbussen, zes kandelaars, twee kandelabers, twee ronde presenteerblaadjes, een olie- en azijnstel, vier peper- en zoutstellen, vier zoutvaten en twee koekjestrømmels. De afzonderlijke stukken zijn versierd met randen van druivenranken, soms in graveerwerk, soms in reliëf op granuleerde grond. De wand van de kastanjevazen en van de soezenmand vertoont dezelfde motieven in zaagwerk. Op de gewelfde voet der kandelaars en aan de onderkant van de cuppa der kastanjevazen en suikerbussen zijn bladrozetten aangebracht.

Merken: Den Haag, kl. leeuw, H. (1803), op de kastanjevazen I (1804), F S in rechthoek voor *François Marcus Simons*; (uit *Catalogus Rijksmuseum* 1952).

Rijksmuseum Amsterdam, inv. nrs. RBK 14585-14593.

Lit.: Jaarverslag Rijksmuseum in 'Verslagen omtrent 's Rijks' verzamelingen van Geschiedenis en Kunst' over 1933 in 1934, deel LVI, 19; Voet-van Gelder, *op cit.* (zie noot 18), 107 en 205 (nr. 170 S); H.E. van Gelder, 'Werk van Haagse zilversmeden' in *Oud-Holland* (65) 1950, 135, afb. 15/16; C.J. Hudig, *Zilver van de Ned. Edelsmid*, Amsterdam 1951, 66; Catalogus Vier eeuwen Nederlands zilver, Den Haag 1952, nr. 319; Catalogus Zilver in het Rijksmuseum, 1952, nr. 367 en afb. 55: Duyvené de Wit-Klinkhamer/Gans, *Geschiedenis van het Ned. zilver*, Amsterdam 1958, 50 afb. 130; Catalogus Haags zilver uit vijf eeuwen, 1967, nr. 350; Catalogus Nederlands zilver 1580-1830, Amsterdam/Toledo/Boston 1979-1980, nr. 157 a-c.

23) Geboren 2 september 1750, overleden 26 augustus 1828 te Den Haag; GAG.

24) Tekst in ARA, 2.01.21, Fin. 1795-1813, Vergad. 30-4-1804, inv. nr. 399, z.p.

25) Willem Simon Burger, geboren te Rotterdam op 25 juli 1853, overleden te Antwerpen op 9 januari 1933, gehuwd met Hermina Helena van Gijen (Ned. Patriciaat deel 21, 1933-1934, 38-39). Hij liet behoudens enige legaten zijn grote vermogen verder na aan de Stichting Bevordering van Volkskracht, Rotterdam. Zijn neef Gerrit Willem Burger, eveneens cargadoor, had in 1916 zijn gehele vermogen aan de stad Rotterdam nagelaten. Zie A.J. Teychiné Stakenburg, *Beeld en Beeldenaar*, Rotterdam 1979, 101-102 en G. Chr. Kok, 'Vijftig jaar Bevordering van Volkskracht' in *Rotterdams Jaarboekje* 1973, 196 vlg.

26) Ten onrechte vermeldt het testament dat het tafelservies aan Gogel zou zijn geschonken 'tijdens de regeering van Koning Willem de Eerste'. Gogel kreeg het immers reeds in 1804.